

BALOGH EDGÁR

A FALUKUTATÁS FORRÁSVIDÉKÉN

Emlékezés a Sarló indulására

Az ember úgy idézze múltját, hogy ne a maga mulékonyága, hanem a helyzeti mondanó, az úgy, a célirány igaza tüzeljen belőle. Prágára emlékezem, petróleumlámpás szobára egy öreg házban, híg ebédekre diákmenzákön és az elmaradhatatlan skorbutra, találkozókra olcsó kávémérésekben, ahol alkohol nélkül is megrészegedtünk álmainktól, szerkesztőségre, ahol cikkeink megjelenését vártuk, színházra a kakasülőről, s egyre fényesebb a kép. Igen, szegénységünkben is, Szlovenszöról odavergödött kisebbségi diákokra a Moldva partján Nyugat tárult. Gótika és barokk varázsa, avantgardista film, Goya-kiállítás. Itt volt a kultúrák nagy találkozója, szláv és germán, francia és amerikai egyveleg, könyvek és viták, sport és szabadszerelem friss levegője, Európa.

Kihagyhatnám-e Prágát mindabból az eszmei erjedésből, amelynek nemzedéki jelzése és történeti kifutója a most ötvenéves gombaszögi táborozás, a gömöri és tiszaháti vándorlások folklórléménye és szociográfiai rajza, Györy-versek riadója, Fábry Zoltán stöszti átka és áldása, szocialista hitvallás és Duna-völgyi párbeszéd? Meg kell már egyszer vallanom, hogy a regösjárás és falukutatás, a naivul szent és szentül emberi testvériség-álmom meg minden chiliasztikus jövö-várás éppen úgy egy düsgazdag, összehasonlításokra serkentö, béke-csilagos Nyugat-iskolából fakadt, mint a mindeből kikerekedö tudományos Kelet-vállalás, a szláv—magyar—román Ady-emlékeztetö, a Kassák-körus és Barta Lajos apostoli marxizmusa, a megtalált Lenin és a kuruc-kommunista sors-kihívás. A kis vörös sarlókat a Sajó mellett raktuk fel zászlainkra egy Andrassy-tanyán, ahol mára harmincezen vonulnak fel, hogy tánc és dal feszítváltján nemzetiségi értékeiket mérhessék fel, a szlovákokkal együttélö magyarságot, a szocializmusig mutató népi cél-

irány azonban már hamarabb felütközött, éppen a cseh királyi vár, a Hradcsin kellös közepén választva meg a maga szimbólumát a Kolozsvári testvérek Szent György-szobrában.

Jöttek a diákok Komáromból vagy Kassáról, ellátogatott hozzánk Möricz Zsigmond, s oda vezettük öket. Kecses kis figura a nagy lándzsájával (másolatból ismeri Buda és Kolozsvár), Nagy Lajos kora reneszánsz olasz kultúrája és az erdélyi ezermesterség mozgatja lovát és a sárkányt, s ha társainnak magyar emlék volt a cseh világ szívében, nekem Erdélyt is sugározta zöldes bronzfényben, apám földjét. Ültém életem legszöbb munkahelyén, a Clementinum egyetemi könyvtárszobájában a Károlyhíd felett, s német, cseh, francia, magyar szakmunkák sokszínüségében tanulmányoztam a szobor történeti szépségét. Róla került Szent György első kis oldboy-szervezetünk címébe az YMCA egyik diákothonában, ahol orosz, ukrán, zsidó, lengyel, román, örmény, török diákok nyüzsögtek. Prága akkor a meglödult Kelet minden elemének vegyüλέke volt, baloldaliak és jobboldaliak, többségiek és kisebbségiek közt folyt a disputa, de valahogyan minden közös emberi nevezöre talált a pillanatok önkívületében, az 1914-es világháborút követö világbéke-hit paroxizmusában. Ki értett meg minket? Felálltunk, úgy fogadtuk meg az egy órára kibérelt kis szobában, hogy majd a Kárpátokon túl, odahaza népünk javára váltjuk tanulmányainkat. Hogy mi is bejussunk ilyen fénykörbe, hogy Agyval szölvá Nyugatot hozzunk Nyugat ellen.

Szent György és Ady, ez volt az indulás. És már irtuk is ki a diákpályázatokát, hogy a középiskolák önképzökörei honismerettel foglalkozzanak, cserkészek az oktan burkalap angol imperiális romantikája helyett falun regöljenek, könyveket osszanak táj-felderitö

vándorlásokon, s naplóikat népművészet-
tel, agyukat orvosi, mérnöki, tanári, jo-
gászai, közgazdászai népszolgálat feladatai-
val töltték. Ment a levél Móricz Zsig-
mondnak, hogy ifjúsági lapunkban vall-
jon gyaloglásairól, meghirdettük a
szláv—magyar—román testvériség Rá-
kóczi-táborozását. S ahogy nőtt Prága a
maga új beton- és üvegpalatáival, ahogy
cseh divat lett a szociológia, s szájról
szájra került a Wolker-versek forradal-
om-nosztalgája, olvasótömeget mozga-
tott a cseh-zsidó Kafka ijedt kiürülése
és Nezval szürrealizmusa, ahogy a világ-
béke-szivárvány lelehadt, és sztrájkok,
sortűzek közt osztályellentéteket élezett
ki, ipari és agrár országreszek közt an-
tagonizmust, új nacionalizmusokat szült
a szélesedő válság, úgy ragadott min-
ket is prágai valóságunk hazai elvárá-
saiban tovább, egyre tovább az eszmei
kiforrás és feltápáskodás.

Annak a kisebbségi petróleumlámpá-
nak ott aranyos Prága egy mellékutcá-
jában mégiscsak jelentősége volt. Ne-
künk nem jutott ösztöndíj, a cseh pol-
gári demokrácia csak később ért el a
nemzetiségi kérdés úgy-ahogy megoldá-
sáig. Szobánkban csak gyengén dereng-
gett, de ittuk a Vencel-tér fényét, s
mire a magyar polgári pártok lázadá-
sunkon elmélve ott nyitottak ifjúsá-
gunknak diákklubot, már átéltük nyári
vándorlásaink falvaink növekvő nyomor-
orát, s szociográfiai szemináriumaink
(valamint a polgári lapokból hamar ki-
tiltott riportjaink) feldolgozták Szlo-
venszko és Ruszinszko gazdasági lerom-
lását, egy céltalanná vált parasztvilág
jajkiáltásait. Odahaza gyárkérményeket
bontottak le, a városok körül viskó-
telepekre gyűlt a munkanélküliek honta-
lan serege. Minden mámorból szigorú
ráció lett. Nem asszimilálódtunk (petró-
leumlámpánk mellett nem is asszimilá-
lódhattunk volna) a káprázatos Nyugat-
hoz, de annál szomjasabban kívántuk
most már a Csallóköznek vagy az Ipoly-
mentének a felemelkedését.

A most több országban emlegetett és
idézett Sarló mozgalmá nem magyar ő-
nemzésből született, hanem Prága-járá-
sunk nyugatosságának keleti áttételéből,
a beszívott Európa Nyugat-elemeinek
Kelettel való összehasonlításából, olyan
körülmények közt, s ezt külön, nyoma-
tékosan meg kell magyaráznunk, amikor
a magyarországi Ady-vonal, a Galilei
Kör szociográfiája és szociológiája, a Já-
sziság Duna-konföderációs planuma a
Horthy-féle ellenforradalom elől emigrá-
cióba kényszerült, s a felemelkedésünk-
höz szükséges serkentőket nem kaphat-
tuk már Budapest felől. Nyugat-Európa
és Kelet-Európa gazdasági, társadalmi,
művelődési összehasonlítása számunkra

Prága és a saját honi viszonyaink szem-
besítéséből eredt, természetszerűen. En
a prágai német egyetemen halmoztam
fel magamban a negációt, Wandervoge-
lektől lesve el ugyanez a falujárás
módszerét, Jöcsik Lajos a cseh közélet-
ben berendezkedő masarykiánus szemlé-
let szociológiai kritikájából indult ki,
Dobossy László a cseh irodalomszemlé-
let humánumát konkretizálta át ma-
gyarba, Adriányi László prágai szovjet
kiállítás anyagát dolgozta fel hazai ta-
nulsággá, Hornyánszky István Brünnben
ugyanekkor jeles cseh építésszek hasznos
modernizmusán nevelkedve látott neki
társaival a Csallóköz népi építkezésének
tanulmányozásához (Svédország neves
építész lett az 1938-as szétfutás után),
Szalotnai Rezső Pozsonyban is Wolker
és Nezval fordításával közelítette meg
saját szülőföld-szerelmét. Zlatá Praha az
lett számunkra, ami Utrecht volt Apá-
czainak vagy Bécs Bessenyeinek.

A benyomások, egymást keresztező
eszmei áramlások, zajló és gomolygó rit-
musok és rítusok közepette meg kellett
találnunk a magunk értelmét és célját.
Ez természetesen csak elvonással, leszű-
kítéssel, konkretizálással, az „itt és most”
önkéntes áldozatával járt. Nem kapott
el Nyugat. Hazajöttünk. Györy Dezső
ugyancsak Prágában született, de Gö-
mört megidéző költészetének „újarcú”
magyarságát hoztuk haza.

Cél nem elég. Dönteni kell. S a dön-
tésnek mélyen az emberi mibenlétben
kell horgonyoznia. Már a családi adottsá-
gok vállalásánál vagy megtagadásánál
kezdődik. Nemezszer szóltam már arról
a genetikus töréstről, amely kiemelt a
szokványos pályáivból. Egy bukkott kö-
zéposztály-úriságból parasztlak és mun-
kások közé állani csak ilyen legben-
sőbb döntéssel lehetett. Ha a Sarló ge-
netikáját nézem, társaim mindegyike
más-más adottságok közül indult, s ez
a sokféleség a kisebbségivé vált cseh-
szlovákiai magyarság egész egykorú tár-
sadalomrajzát tükrözte.

Vállalhatnám-e az olyan sematikus
bemutatást, hogy a nemzedékembeli ma-
gyar ifjúság baloldala munkások és pa-
rasztlak öntudatos ivadékaiból alakult?
Nem. Már csak a pozsonyi polgarifjak,
az érsekújvári parasztsarjak és a lipői
vagy gömői dzsentr-maradékok kü-
lönbségére is elég utalnom, s még nem
szóltam komáromi vagy munkácsi zsidó
szülők fiáról-leányáról, aki éppen a
Sarló mozgalmában rázta le a hagyomá-
nyos gettót, s vált népi-magyarrá,
teljes emberségben.

Ezek a pozsonyi fiúk többnyire sza-
badkőműves orvosok és tanárok, vagy
kraxelhuber kereskedő-familiák szövevé-

nyéből jöttek, mögöttük a konzervatív Toldy-kör vagy a páholy hátvidékével. Ha a Toldy-körrel szembe is kerülünk, éles irodalmi vitákban Ady körül, a szabadkőműves apák — Terebessy János vagy Peéry Rezső papája — révén legalább jó időre helyiséghez, drága folyóiratokhoz és külföldi vendégladókhoz jutottunk. A vakolók hoztak össze Jászi Oszkárral, össze is ütköztünk vele szabad szócátában, s volt egy radikálisabb páholy is, az meg emigráns politikusokkal akart bennünket megbarátrkoztatni, de Kéri Pállal és Szende Pállal már sajtóbeli nyílt fórumokon is összekülönböztünk. En kívül voltam mindezekben a szövödményekben, csak a kapcsolatok eszmei hasznát néztem, de könyörtelenül ellentmondtam, ha a pozsonyi polgáriak nem tudtak eléggé hamar szembefordulni a csehszlovák polgári hatalommal olyannyira egybecsomósodó liberális progresszív hovatovább kiürült, a változott helyzetekkel és viszonyokkal egyre ellentétesebb felfogásaival.

A polgáriújk genetikus törését, a családi ballaszt elhagyását, azt hiszem, elsősorban a vidékkel való megismerkedés, a vándorlások, a szociográfiai elemzések gyakorlata és az anyagilag gyengébb vidéki társak iránt fokozódó szolidaritás mozdította elő. Bár ez a vidéki sarlós-tábor is kettős. Más volt a paraszt vagy parasztból lett munkás, vasutas, tanító család gyermekének hozzáállása a népi sorskérdésekhez, s megint más volt az elszegényedő kúriákból érkezett úrifükké. Jőcskán egybemosta őket a történelmi helyzet, de míg az egyik a maga osztálytudatára ébredt, a másik — sokszor mozgékonyabban és élénkebb történelmi odaadással — egy képzeletbeli jövő jobb lehetőségeire készült. Hogy is magyarázzam? Jártunk Szent-Ivány József kúriájában, ahol — a marosvécsi várkastély helikoni mintájára — irodalmi összeállítás, közös szépművészet aranya forrt, innen látogattunk el régi nemesházakba, ahol Istók Endre vagy Csemiczky László a jog vagy a képzőművészet forradalmával riogatta a szülői nemzedéket, vagy megfordultunk gömöri udvarházakban is, ahol Boross Zoltán, a feledi táblabíró fia előkelő hidegteázás közben Krisnamurtiról váratlanul Leninre fordította a szót. Már Pomozi Gyula, Gyönyör István, Kardos Ferenc, Szántó Jenő és annyian mások, mert mégiscsak ők voltak a legtöbben, paraszti fajtájuk jáját-baját idézték szociográfiai vallomásaikban, s számukra egyszerűen „mi” volt az, akikről a mozgalom vitakozott.

Prága fényt adott, Pozsonyban hol Mannheim. Károly, hol Moholy-Nagy

László, hol Róheim Géza vendégladósai európaizáltak, Liptóban vagy Gömörben pedig a trakta volt gazdag és a vita szellemes, Ungban és Ugocsában is plátói módon koccintottunk viharos tusák közepette, az igazi Sarló, az emlékezetes haladó népi-demokrata mozgalom anyaszéke azonban Ersekújvár lett a Kisalföld közepén. Itt szakadt el legelőször a cserkészlet a polgári kötöttségektől, militarista hagyományok helyett valódi népbarát formákat öltve, az önképzőkörök reformja is innen indult ki, válalva a sorskérdések munkás- és parasztszemponitú socialista magyarázatát. Itt gyökerezik Jőcsik Lajos kelet-európai szociológiája, innen kapta a *Korunk* legtöbb sarlós munkatársát, itt dolgozott Berecz Kálmán és Dobossy Imre a kisebbségstudomány csehszlovákiai magyar változatán, innen kapott prágai elnököt a Sarló Horváth Ferenc paraszti nyugodtságában, innen küldték Berlinbe (még a Weimari Köztársaság idején) a földmunkás-fi Balázs Drisát, hogy teremtsen majd nálunk is vörös körűt. Ebben a városban — méghozzá a városháza dísztermében — fogalmazzuk meg a falukutató vándorlások „dialektikus” kérdőívét és programját, társadalmi mozgásjelenségek, gyarmati elváltozások és forradalmi tudatalakulások felé fordítva a figyelmet megunt amerikaiánus, angol, cseh és a Galilei Körtől örökölt szociográfiai iskolák pozitívizmusaának meghaladásával.

Nos, ez lett a gerinc, ehhez az alföldi nyílt népszemlélethez alkalmazkodott családi adottságainak áttörésével a polgár és a dzsentri, itt húzott csizmát és vált a nép orvosává a zsidó származású Feldmár Zoltán. Innen, erről a tájról szárnyalt fel Sellyei József röpke novelláinak parasztművészete és a hasonlóképpen parasztivadék Morvay Gyula lázító költészete, a kolozsvári *Korunk* útján jutván el értől óceánig. Eljutni a közös célba, mint amilyen nemzedékünk számára a sorskérdéseket megoldó szocialista társadalmi elv, terv, magatartás és megoldás egysége, sokfelől lehet. Erre példa a Sarló-jelenség.

Amit Fábry Zoltán a *Korunkban* etnográfiai szocializmusnak bélyegzett meg (elkésve, 1929-ben, amikor már nem Szabó Dezsőt követték, hanem Barta Lajossal szerkesztettek szocialista lapot a sarlósok, és Szekfű Gyula támadta, Jőzsef Attila védte őket), az valóban a „világtalan falu mint őserő” ellentmondásos formulájából indult el, de ezen az elinduláson utólag sincs bánkódni vagy restelleni való. Az akkori Szlovenszko és Ruszinszko déli peremén húzódó sáv magyar lakóinak zőme falvakban, mező-

városkákban élt, itt volt miben megkapaszkodniuk a prágai, brünni, pozsonyi egyetemek magyar fiataljainak, s az ipar nélkül megrekedt parasztságból ígérkezett a jövő munkássága és értelmisége. Talán inkább Szabó Dezsó volt a romantikus, mint a könyvei nyomán falu felé forduló fiatalok. Az a szép levél, mellyel az író a gombaszögi táborozókat üdvözölte, a paraszt őrizte anyanyelvet jelölte ki legfőbb megtartó erőnek. A saját nemzeti államiságából kibukott, egy másikba akkor még egyenrangúan be nem fogadott fiatalság itt akart gyökeret verni: a szülőföld és az anyanyelv népiségében.

Az 1925 nyarán indult első falulátogatástól az 1928-as gombaszögi táborozásig száz meg száz mesedélután és dalos táborotűz romantikája jelzi a kibontakozást, de hiszen a hangulatok mögött vaskos realitás rejtőzött: a felkészülés táj és nép szakmai felkarolására. A mesemondásból népköltészeti gyűjtés alakult, műdalaikból a vándorok eljuttatták a zenei anyanyelvet őrző eredeti népdalokig (nem egy faluban még Kodály és Bartók eredeti énekmondóival találkozottak), s ahogy gyűlt a tapasztalat, szaporodott az a belátás, hogy a falusi életforma romlásban van, a nép gyengül és nyomorodik, a gazdagabbja pedig elszakad a hagyományoktól, és kispolgárrá idegenül. Értékeket mentendő és új életformát sürgetendő, folklórhoz társadalomtudomány társult, néprajzi érdeklődésből szociográfia lett, éppen a szabadon tájékozódó ifjú értelmiség képlékenysége, egyidejű nagyvárosi kulturális eszmékedése követteztében. Ez a kettős fejlődés — ott fenn Prágában is, kint a népi terepen is — kettős feladat vállalását vonta maga után: értékek megőrzését és új értékek megteremtésének vágyát. A Sarló titka az, hogy nemzedéki fellobbanásában és későbbi áttünéseiben sohasem rombolta le maga alatt az előző fejlődési szakaszt, hanem útján mindig magával hozta előző felismeréseit és belátásait. Még felolvastuk Szabó Dezsó levelét, s már Kassákról értekeztünk, és Déry Tibort válogattuk ki diákhíveink olvasmányának a gombaszögi sátrak alatt.

A gondolatváltás oka nemcsak elméleti. Nagyon is a mindennapok változása játszott itt szerepet, a falulátogatók elé a valóságos népiélet hirtelen fordulata, válságbeli színeváltozása tárult. Egy darab Nyugat és egy darab Kelet

— a történelmi cseh-morva-sziléziai iparvidék és az elmaradtabb Szlovenszko, sőt a Schönborn-uradalom kötelékeiből még alig szabadult Ruszinszko — a kapitalista válság örvényében felsőbb- és alsóbbrendűség antagonizmusába sodródott, nem is csoda, hogy a nyugati részeken a munkásság egy részére zsugorodott a forradalmiság, míg a keleti részeken népmozgalommá, össznépi forradalmisággá csiholódott fel. A sarlós vándorok a bejárt vidékeken egy erősödő kommunista tömegmozgalom mindennapi jelenvalóságába ütköztek, megdölgölköztató élményekkel és tanulságokkal, fenn a főiskolákon pedig ugyan csak forradalmi irányba lendült a kutató európai intellektualitás. Valahol a Tisza mellett vagy Dunaszerdahely alatt a Csilizközben vörös zászlóit meglepett papjaival szentelteti fel az éledező szegény nép, fenn a prágai egyetemen Nejedlý professzor (akinek a cikkét Dobossy László fordítja le a *Korunk* számára) Leninről tart új világra nyitó előadást, s a magyar tanszéket követelő diákokkal fényképezteti le magát.

Az egyenes vonalon egyenletesen gyorsuló fejlődés valahol itt ugrik át cikcakkba, az ellentétek felszaporodása magában a fiatalságban is szakadást okoz. A Sarló csoportjai magukra maradnak a kevésbé radikális, hivatalos támogatókat találó, óvatosabb és alkalmazkodóbb ifjúsági rétegekkel szemben. József Attila barátjával, Fábian Dániellel, a budapesti Bartha Miklós Társaság elnökével, megírja a Sarló kérésére felhívását a fiatalsághoz, a biztatást, hogy „Ki a faluba“, de a röpirat néprajzi anyaga már lemarad a Sarló előrehaladott szociológiája mögött, s különben is maga a költői kezdeményezés is megbukik, nemcsak a balos félreértések, szektáns gyanúsítgatások miatt, hanem egyszerűen, mert a népi radikálisok kiszorulnak a jobbfelé forduló Bartha Miklós Társaságból. Magyarországon is elindulnak Gunda Bélák regölni a falvak ifjúságához, de Prágában, Brünnben és Pozsonyban a sarlósok már Freud, Einstein, Marx nézeteit vitatják, s a magyar honi tájékozódást, helyszíni beválást, népi feladatokat Kassák *Munkájától* és Gaál Gábor *Korunkjától* kérik számon.

A falukutatásnak pedig a polgári Csehszlovákiában vége. A tanulság begyűlt, de a gyakorlatot papi szószékről támadják, és csendörök tiltják.